

képében, és odakiáltja neki: 'Egy hős üldöz, ments meg, különben nem látsz soha többé'. Erre a vitéz gyorsan végez a két alvilági szörnyel, lóra pattan, és utánaered az üldözőnek. Amint beéri, birkózni kezd vele. Végül fölemeli magasan az erdő fölé, és földresújtja. Azután lovára ülteti a leányzót és hazalovagol vele. (Potanin 173 sz.) A kivonatos elbeszélésből nem derül ki, szerepelt-e benne a fejbenkeresés jelenete, de ismerve ennek a motívumnak igen nagy elterjedését, nem tarthatjuk kizártnak. Gondoljunk most László harcára a kunokkal: először levág négy vitézt, azután pillantja meg, hogy egy kun vágat az elrabolt magyar lánnyal. Utánaered, birkózik vele, s megszabadítja a lányt, aki az ábrázolások tanúsága szerint fejében keres neki a szabadulás után.

Mindez olyan eseménnyel kapcsolatban fűződött László alakjához, amely még herceg korában, királysága, „szentsége” előtt történt. Ennek oka is kettős lehet: vagy már fiatal korában alkalmazták rá a keleti eredetű történetet; vagy azért kapcsolták össze vele, mert a valóságos eseményt valamely részlete alkalmassá tette az azonosításra. Ha például László valóságosan is megmentett a kerlési csatában egy elrabolt magyar lányt, esetleg éppen a váradi püspök lányát, s ez mindenkinek eszébe juttatta az ismert, pogány szellemű epikus hagyományt.

A festők – világiak – persze ábrázolták, amit mindenki tudott, s ahogy mindenki tudta. Képeik egyszerre nagy számban tűnnek fel a 14–15. században. A Molnár Anna ballada-típus is a 14. században válhatott ismeretessé a magyarok számára, s akkor alakíthatták át a keleti eredetű fa alatti jelenettel, ahogy máig él a magyar, német (és elkopva holland és dán–svéd) hagyományban. De nem tudjuk, elpusztult templomi falfestményeink nem ábrázolták-e már korábbi századokban is. Kialakulhatott a László-legendának ez a jelenete akár a hős életében is. Bizonyos csak annyi, hogy a 14. századra már általánosan ismert és kedvelt volt, ha annyiszor ábrázolták kis falusi templomokban és királyi miniátor-műhelyben egyaránt. Vagyis a keleti mondákkal körülfont keresztény lovag és szent király alakja ekkorra már általánossá vált az ország lakosságának tudatában. A magyarság keleti, pogány hagyománya és az európai kereszténység véglegesen összeforrott egymással.

AZ IDÉZETT IRODALOM

- Diószegi Vilmos: *A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben*. Budapest 1958.
- Gunda Béla: *Az állatok Achilles-inának elvágása az eurázsiai vadászskultúrában*. Ethnographia, 1939, 38–41.
- László Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest 1944.
- László Gyula: *A népvándorlások művészete Magyarországon*. Budapest é.n.
- Potanin, G. N.: *Ocserki Szevero-Zapadnoj Mongolii*. Rezulytatü putiesesztvija iszpolnennago v 1879 godu po porucseniju Imp. Russzk. Geogr. Obscs. Vüp. 4. Materialü etnograficeszkie. Szankt-peterburg 1883.
- Radloff, W.: *Proben der Volksliteratur der türkischen Stämme Süd-Sibiriens*. I–X. Sanktpeterburg 1866–1904.
- Schiefner, A.: *Heldensagen der Minussinschen Tataren*. Sanktpeterburg 1899.
- Vargyas Lajos: *Kutatások a népballada középkori történetében*. 2. A honfoglalás-kori hősepika továbbélése balladánkban. Ethnographia 1960, 479–523.
- Vargyas Lajos: *Researches into the Mediaeval History of Folk Ballad*. Budapest 1967.
- Vargyas Lajos: *A magyar népballada és Európa*. Budapest 1976.

MIÉRT ÉS HOGYAN TÖRTÉNETI TUDOMÁNY A NÉPRAJZ?

Nincs senki szakterületünk művelői között, aki kétségbe vonná, hogy tudomány-szakkunk történeti tudomány. De talán akadnak többen, akik nem minden részletében látják világosan ennek a tételnek következményeit, és nem minden kérdésben tudják összeegyeztetni azt a látszólagos ellentmondást, ami a néprajz történeti felfogása és „klasszikus” meghatározása között van, hogy tudniillik ez a tudományág a *recens* jelenségek *leírásával* foglalkozik. Ezt a meghatározást a néprajz még kialakulásának idejéből örökölte, amikor felfedezték egyrészt a természeti népeket, másrészt az európai parasztkultúrákat, s ezeknek a kultúráknak leírására, alapos megismerésére alakult ki az új tudomány. Kialakulását tekintve tehát, és máig egyik legfőbb tevékenysége alapján joggal tartották a jelen állapotokat megörökítő tudománynak.

Csakhogy a fejlődés különböző fokán levő népek megismerése, pusztán leírása és egymás mellé helyezése is már többet jelent, mint a *jelen* leírását; ezáltal már a *társadalmi fejlődés különböző szakaszait* s ezáltal magát a *fejlődés folyamatát* ismerték meg a kutatók. Az ismeretek rendszerezése folytán a jelenségek és az egyes népek fejlődési sorban helyezkedtek el; vagyis pusztán a „jelenbeli”, „leíró” adatok rendszerezése *történeti* folyamatot világított meg a kutatók számára. Különböző is, nincs olyan leíró tudomány, ahol a morfológiai igény – a kialakulás lefolyásának megismerésére való törekvés – ne jelentkeznék az anyagismerettel egy időben.

Ezért korán, már az ismeretek felhalmozódásának kezdeten kialakulnak azok az iskolák, amelyek a néprajzi anyagot történeti értékelésre használják fel. Így Morgan tanításai az emberiség fejlődésének periódusairól, ami Engels révén a marxista elméletben is helyet kapott, vagy később az a kultúrtörténeti iskola, amely a közelmúlt uralkodó polgári irányzata volt, s részben még ma is az. Mindezek egymástól távoli, de sokban hasonló kultúrák közt történeti összefüggéseket állapítanak meg, s ezzel az emberiségnek vagy az emberiség egyes részeinek történetére igyekeznek következtetni.

Ilyen határozott iskolák az európai parasztság kutatásában ugyan nem fejlődtek ki, amelyek elméleti megalapozottsággal és kidolgozott módszerrel nyúltak volna az anyaghoz és a problémákhoz, de a kezdet kezdetétől fogva uralkodott az a nézet, hogy a parasztság felfedezett kultúrája valami régi állapot, amelyen egykor az uralkodó osztályok is átmentek, amelyen már messze túljutottak, de ami egykor közös volt az egész népben; ami tehát a fejlődésnek valami korábbi szakasza. Ez a felfogás ugyan kezdetben olyan túlzott megfogalmazásban nyert kifejezést, hogy a parasztság „ősi” hagyományokat őriz, műveltségi elemei „az ősi” állapotot tükrözik, amiben az emberiség a legrégebbi időtől fogva leledzik. Ez egyes, kivételes jelenségekre nézve ugyan igaz, de általában tévedés. Így például a balladát még Goethe korától a múlt század végéig az „őstojás”-nak tartották, amelyből a költészet különböző műfajai kikeltek: a líra, epika és dráma. S azt tartották, hogy ez a népek legősibb költészete. Később azután, a természeti népek költészetének megismerésével, a századforduló idején tisztázódott, hogy semmi köze a primitívekhez, lényegesen magasabb fokot képvisel, s a benne levő középkori-feudális vonások alapján hamarosan kialakult az a helyes felismerés, hogy a késő-középkor műfajával van dolgunk. Különbőség ma már csak abban van, hogy egy-két századdal korábbra teszik-e vagy későbbre, s a nemességnek, sőt főnemességnek tulajdonítják-e létrejöttét vagy a parasztságnak. Nálunk, magyaroknál pedig a szereplők névadási sajátosságai alapján a 17. századhoz kapcsolták. Ez a kísérlet – akár igaza van, akár nincs – már valóban történeti eredményre törekvő kísérlet volt.

Ilyen törekvés több is található az előttünk járó magyar kutatónemzedék munkájában. Egyik legnevezetesebb eredménye Jankó halászlai munkája, aki összehasonlító

kutatások alapján történeti rétegekre bontja a magyar halászat eszközeit és eljárásait: az ugor együttélés korából, a török hatás, a fekete-tengeri görög hatás, majd a dél-orosz területekről származó orosz hatás korára s végül a honfoglalás utáni német halászat elemeire. Ezeket a szakaszokat ugyan magából az anyagból is lehet történeti egymásutánba helyezni, mivel az elsőbe tartoznak a legkezdetlegesebb elemek, s a többibe fokozatosan fejlettebbek; de a történeti sorrendet a magyar etnogenezis ismert történeti tényeihez is lehetett kapcsolni, s az egyenlő fejlődési színvonalhoz tartozó jelenségekben nagyrészt ez adta a fejlődésmenetet.

Kisebb mértékben, inkább az újkorra nézve jelenti a történeti szemlélet jelentkezését Györffynek a *Szilaj pásztorok* és az *Alföldi kertés városok* kérdésért tárgyaló munkája. Nem olyan hosszú szakaszát fogja át a történeti fejlődésnek, mint az előbbi, inkább a „mai” (akkori) nemzedék életében már eltűnő vagy majdnem eltűnt, csak emlékezetben, töredezetten, átalakulva élő jelenségeknek kereste korábbi, teljes formáit a közelmúlt korszak történeti adataiban; de ennyiben „történetibb” is elődjénél, mert már a klasszikus néprajzi módszereken túllépve vidéki levéltárak 19., 18., 17. századi anyagát, II. József-kori térképeket, régi ábrázolásokat használ fel munkájához, s ebben ő az úttörő, akit a mai néprajzi kutatók mindjobbán követnek ebben a vonatkozásban.

Nagyobb időszakot ölel fel Györffy–Visky és tanítványaik kutatása a díszítőművészet fejlődésére és történeti összefüggéseire nézve. Legnevezetesebb eredménye az új díszítőmotívum-kincsnek, az úgynevezett „magyar motívumok”-nak történeti korhoz való kapcsolása, eredetének tisztázása – hogy a 18. sz. végi és a 19. század eleji, természetű virágábrázolások stilizálásából keletkezett szűrszabók kezén. Ez tehát egy mai jelenség születésének és elterjedésének megállapítása pontos történeti körülmények között, ami történeti ismereteink szempontjából több, mint egy jelenség kihalásának folyamatát megállapítani. De nem hiányoztak a korábbi korokra vonatkozó eredmények sem – természetesen csak egyes jelenségekben: a barokk, reneszánsz, gót stílus elemeinek a népi műveltségben való feltűnése házhomlokzatokon, díszítőelemeken, bútorokon, az oszmán-török elemek tisztázása hímezéseinkben Palotay Gertrúd által, ahol már összefüggő „réteg”-ről is beszélhetünk, s ami egyúttal korhoz is köthető összehasonlító eredmény; s mindezekhez járul még a honfoglalás előttinek bizonyuló kéreg- és szarudíszítmények sora.

Ennél is jelentősebb volt a népzene történeti rétegeinek megállapítása. Itt még világosabban kiderült, hogy egy új, nagy stílus alakult ki a múlt század végén, s létezik egy szintén nagy, összefüggő, honfoglalás előtti réteg; ezenkívül felismerték a középkori zenének, a 16., 17., 18. és 19. század műzenéjének elemeit is – ezeket már szórványosabban – a mai zenei néphagyományban. S itt nemcsak azt látjuk, hogy a feltárt történeti forrásokkal él a néprajzi kutatás, hanem maga a néprajzi érdeklődés mozdítja elő a források feltárását. (Ezt másutt csak Belényesy Márta munkájában érte el a néprajz nagyobb arányokban.) Kodály „*Néprajz és zenetörténet*” tanulmányában összegezi azokat a tanulságokat, amelyek a népzenei kutatásból a magyar zenetörténetre származnak: alig értelmezhető, vázlatos, hibás, régi feljegyzések a néphagyományban fennmaradt, élő formáktól nyerik magyarázatukat; s ez a lehetőség új lendületet ad elakadt dallamtörténeti kutatásainknak is, aminek személy szerint is ő a legfőbb ösztönzője.

Nagyszabású kultúrtörténeti anyag felvonultatásával próbálja magyarázni Sebestyén Gyula a regölés szokását, meghatározni eredetét, sőt későbbi, középkori elemek leválasztását is megkísérli: a kora-Árpád-kor és Anjou-kor művelődési elemeit mutatja ki a szövegekben. Rétei Prikkel Marián tánc-történeti vizsgálódásai pedig talán a másik végletbe csapnak át: ő ugyanis alig ismerte a mai népi táncokat, kutatására nem is nagyon gondolt, csak a történeti források tánca vonatkozó adatait tárta fel és fűzte össze.

Viszont már a *sui generis történeti néprajz* jelentkezik Papp László középkori faluásatásában; ha ugyanis már nem a mai jelenségeknek keressük előzményeit, ahhoz válogatunk többé-kevésbé értelmezhető adatokat az előző korokból, hanem egy korban található forrás-együttest, lelet-együttest magyarázunk önmagából – mint ő tette – akkor az eredmények önmagukban egészet adnak, s ezt az egészet állítjuk a mai jelenségekkel szembe.

Mindezeknek az eredményeknek legfőbb hiánya mai szemmel nézve az, hogy szórványosak – hiszen a fentiek mintegy hetven év és számos kutató terméséből ragadtuk ki –, s az egy népzene kivételével nem céltudatos történeti érdeklődésből születtek, hanem szinte „maguktól”, az egyéb irányú néprajzi érdeklődés következményeképp. Amennyiben ilyen eredmény előállt az összehasonlító vagy más módszerű kutatásból, akkor tudomásul vették, de nem volt állandó érdeklődés olyan kérdések iránt, amelyek önmagukban történetiek. Amennyiben pedig ilyen érdeklődés feltámadt – Györffynél például – akkor a felhasznált források túlnyomórészt a közelmúltból származtak, s az érdeklődés a jelenből indult ki, azt akarta „teljesebb formában” látni, tehát a történeti érdeklődés a fejlődés kis szakaszára vonatkozott, amelynek középpontjában a *jelen* állt, nem a *fejlődés* maga. Legfőbb hiány pedig az, hogy nem ismerték fel a fejlődés termelési-társadalmi meghatározottságát s azokat a nagy korszakokat, amelyek ennek a meghatározottságnak következtében létrejöttek a különböző termelési-társadalmi rendszerek kialakulása idején, ami a marxista történet-elmélet nagy felfedezése. Nem látták világosan, hogy a népi műveltség együttese, a parasztkultúra egészében történeti kategória, amelynek nagy része egy meghatározott korhoz köthető, még ha erre a felfogásra egyik-másik kutatónkban már mutatkoztak is jelek, legalábbis részletekben.

A mi feladatunk tehát a jelenben az, hogy tisztázott fogalmakat alakítsunk ki, értékeljük és elméletileg rendszerezjük a történeti kutatás lehetőségeit a néprajzban, alakítsuk ki módszertanát, s mindazt, ami ösztönösen, többé-kevésbé helyesen benne élt már kutatóinkban és kutatásaikban, tudatosítsuk a marxista elmélet eredményeinek segítségével.

A következőkben elsősorban Múzeumunk munkatársainak munkáit idézzük példának, mivel a múzeumi tudományos munka előbbrevitele a célunk, s munkatársaink is sokkal világosabban látják majd a kérdéseket, ha az elméletet a saját és egymás jól ismert munkáin, saját problémáin keresztül tárgyaljuk meg. Jó alkalom ez egyúttal arra is, hogy seregszemlét tartsunk eddigi munkánk fölött, s megállapítsuk, hol tartunk, mit értünk el eddig ennek az egyik legfontosabb módszertani elvnek érvényesítésében.

Kezdjük vizsgálódásainkat azzal, hogy sorra vesszük azokat az eljárásokat, amelyek során történeti eredményre lehet jutni néprajzi anyagban. Ismereteim szerint a következő négy mód áll rendelkezésünkre: *a)* leíró vizsgálatok, *b)* összehasonlító kutatás, *c)* a recens anyag vizsgálatából kiindulva – ez lehet összehasonlító jellegű is – történeti forrásokkal, elsősorban művelődéstörténeti anyaggal való egybevetés, *d)* önálló történeti kutatás forrásanyagból kiindulva. Lássuk ezeket részleteikben.

a) Talán ellentmondásnak látszik, hogy leíró munkában is rejlik történeti eredmény lehetősége. Kétségtelen azonban, hogy a történelmi mozgás nemcsak nagy távlatokban észlelhető, hanem egy-egy szűk időszakasz – egy-egy „pillanat” mélyreható elemzésében is. Ha egy falu teljes leírását készítjük el például, együtt találjuk az elhaló és a születő, erősödő jelenségeket a társadalom életében; látjuk a nemzedékek közötti különbségeket, sőt halljuk idősebb adatközlőinktől, mi volt „régén”, miben tér el a fiatalság az ő életüktől, mit kárhoztatnak benne, és mit gúnyol a fiatalság bennük, öregekben. Látjuk tehát a változást, megállapíthatjuk a fejlődésnek azt a pontját, ahová a kérdéses társadalom éppen eljutott, és a fejlődés irányát, ahová jutni akar. Ezt az eredményt még részmo-

nográfiai is el kell hogy érjék. Áj zeneéletének vizsgálata is nyújtott elég támpontot arra, hogy a falu életének legjellemzőbb egyéb vonásaival együtt pontosan megrajzolhattam a falu társadalmának fejlődési szakaszát, milyen jelenségekben és milyen mértékig haladt a polgárosodásban, s miben maradt hátrább, s hogy ez a fejlettség az ország más falvai közt milyen helyet foglal el. Meggyőződésem, hogy nem is nevezhető „monográfiának” az olyan faluleírás, amely nem jut el ilyen eredményekre; az csak adathalmaz, vagy legjobb esetben adattár egy majdan elkészülő monográfiához.

De nemcsak az élet egészére kiterjedő, recens vizsgálatok – vagyis a jelenben látható változások mikroanalízise – tartozhat bele a történeti néprajz fogalmába. Közvetlen történeti tanulságot nyújthat egy-egy jelenség leírása is, a nyomtatás filmezése, egy viselet leírása, az új népdalstílus vizsgálata, ha a kutató pontosan tudja, hová illeszkedik be a leírt jelenség a történeti fejlődésbe, ez tudatosul benne, és kifejezésre is jut munkájában. Ha világosan látja, hogy az illető régi eljárás vagy viseletdarab milyen elmúlt korszak maradványa, és milyen visszatartó erők következtében maradt fenn az új formák között, vagy a jelentkező újítás milyen új fejlődési erők érvényesülését jelenti s ha általában meg tudja határozni, hogy a primitív társadalom vagy a paraszti termelési eljárás, amit megfigyel, milyen fejlődési fokot jelent az általános történelmi folyamatban.

b) Nagyobb szakaszait tárhatja fel a történeti fejlődésnek, és régebbi korszakaiba enged bepillantást az összehasonlító kutatás. A bevezetőben mondottak alapján is ez az a mód, amellyel a leginkább és a legrégebbi idők óta produkál történeti eredményeket a néprajzi kutatás. A mi kutatóinkban is régóta tudatosult ennek a módszernek történeti jelentősége. Itt találjuk a legtöbb példát a történeti igény megvalósítására, néha igen nagyarányú kutatásokban. Diószegi a sámanyhit magyar maradványainak kimutatásával honfoglalás előtti réteget tudott megkülönböztetni a néphitben; s bizonyos elemek tekintetében ezáltal meg tudta állapítani a honfoglaló magyarság hitvilágának jelenségeit is. Eredményeivel nyert *terminus ante quem* a sámanyhit fejlődésének kronológiájában is felhasználható támpontul szolgál. Vincze a magyar szőlőművelés francia-vallon elemeinek elkülönítésével középkori kapcsolatokat és középkori fejlődést tudott megállapítani; egyszersmind valószínűsíteni tudta a honfoglaláskor magunkkal hozott – kaukázusi-kazár – termelési hagyományt azáltal, hogy elkülönítette az antik hagyományokig visszanyúló, tehát valószínűleg itt talált dunántúli termelés-módot és a teljesen párhuzam nélkül álló észak-magyarországi eljárásokat, amelyek néhány halvány, keletre utaló nyomot is felmutatnak. (Ezek mellé téve Andrásfalvy eredményeit a vörösbor-kultúra balkáni, török időkből származó kapcsolatairól, kialakulnak a magyar szőlőművelés és bortermelés különböző történeti rétegei.) Szolnoky a kendermunkák fejlődésében mutatja ki a magyar etnogenezis egyes állomásait, amikor megállapítja, hogy jellegzetes eszközeinek és eljárásainak eredete a pusztai nomádok bőrfeldolgozásában található meg; s hogy a honfoglalás előtti kenderkultúra és a benne kimutatható lentermelési eljárás módok úgy különülnek el földrajzilag, hogy térképre vetítve egyeznek Kniezsa 11. századi térképével a magyar–szláv lakosság megszállására vonatkozóan, tehát a honfoglalás utáni művelődési hatásokat mutatják; egyszersmind meg tudja állapítani szórványos elemekben az egykori finn-ugor szövés-fonás maradványait. Földes a kárpáti pásztorkultúrák egymásrarétegződésében állapít meg történeti egymásutánt. Vargyas az európai ballada-anyag összehasonlító vizsgálatából jut el balladáink francia rétegének megállapítására – ami csak francia telepeseink Anjou-kori hatására vezethető vissza – és arra a megállapításra, hogy egy szövegünk, a Kőműves Kelemen kaukázusi eredetű magból nálunk alakult balladává, s az Anjou-korban került át a bolgárokhoz és tovább a Balkánra.

Mindezeknek a történeti eredményeknek előfeltétele az összehasonlító eljárás biztonsága. Nem elég szórványos egyezésekre rámutatni, hanem egyrészt biztosan el kell választani az egyező jelenségeket mindattól, ami más népeknél másként van, másrészt az egyezéseknek lényegeseknek kell lenni, bizonyos összefüggő egységet kell alkotniok a kultúrában, s egyúttal genetikus jellegűeknek is kell lenniök, azaz a történeti összefüggést saját magukban is mutassák, s a történeti körülményekkel is összhangban legyenek.

Időbeli támpont azonban még ilyen összehasonlításból is csak akkor származik, ha az összefüggés csak egy bizonyos korszakban képzelhető el, ha csak egy időpontra keresztlül fűzi össze kapcsolat a benne szereplő népeket vagy kultúrákat. Például a Kőműves Kelemen a bolgárokhoz legkésőbb az Anjou-kori szoros érintkezés idején juthatott el, azóta megszakadtak közvetlen kapcsolataink a bolgárokkal; s a kaukázusi mondámag csak a honfoglalás előtti, lebediai tartózkodás idején kerülhetett a magyarsághoz érintkezés és kaukázusi népelemek csatlakozása útján, esetleg még legkésőbb a jászok betelepődése idején. A francia balladák, a francia szőlőművelés telepeseinkkel legkésőbb a 15. század végéig, de már a 12. századtól kezdve kerülhetett hozzánk, később ezek a szigetek beolvadtak a magyarságba. A sámanyhit, a szibériai epika elemei balladáinkban, a kendermunkák nomád elemei már honfoglalás kori műveltségünk elemei lehettek, mert a steppei népektől való elszakadásunk és az európai mintájú, keresztény ország megalapítása után ez a hatás nem képzelhető el, és így tovább.

Az eddig tárgyalt két mód, a leíró és az összehasonlító jelenti a tisztán néprajzi módszert; a következő kettő már történeti kutatással párosult néprajzi vizsgálat, tehát tulajdonképpen komplex módszer.

c) A következő fokozat az, ha a recens vizsgálatok mellé felsorakoztatjuk a források tanulságait is, a művelődéstörténeti anyag párhuzamait. A mai néprajzi anyagnak a közelmúlt történeti forrásaival való kiegészítése, mint láttuk, már régi hagyománya a magyar néprajznak. E tekintetben ma is komoly törekvésekről és eredményekről számolhatunk be. Kresz Mária múlt századi parasztviseleteket tárgyaló kiadványát is ilyen igény hívta létre, bár ez önmagában zárt, a recens anyagtól független, csak a forrásokra támaszkodó mű, s mint ilyent tulajdonképp a teljesen történeti forrásfeldolgozások közé is sorolhatnánk. Ugyanez indította Morvay Pétert a tánc-történeti archívum létesítésére (az egykori Népművészeti Intézetben, amiből pl. Szentpál Olga Csárdás-könyve született, a csárdásnak mint a reformkor igényéből született táncnak tárgyalásával). Hofer Tamás a települések kutatásában használja fel a 17–19. század forrásanyagát, különösen térképeket és ábrázolásokat. Különböző szakterületünk egyre több 18–19. századi elbeszélő forrást kíván hozzáférhetővé tenni a már ismert Thessedik, Berzeviczy és mások mintájára, pl. Bél Mátyás munkáit, amire külön munkaközösség alakult. S ide tartozik több munkatársunk állandó kutatása vidéki levéltárakban, főleg 19., 18., néha 17. századi anyagban (Takács Lajos, Morvay Péter, Pesovár Ernő, Kodolányi János). Ide sorozhatjuk Takács dohánykutatásait is, bár nála a történeti forrásanyag nagy mennyisége már azt jelenti, hogy egy korszak problémáit a saját forrásanyagából oldja meg, olyan jelenségekről is tudomást szerez, amelyek nem jutnak el a máig, közben elhalnak, megváltoznak; tehát tulajdonképpen a következő kategóriába is sorolhatnánk, az önálló történeti kutatások közé; annál is inkább, mivel messze túlnő egy termelési ág vizsgálatán, és bepillantást nyújt fontos 17–19. századi, parasztságtörténeti és társadalomfejlődési kérdésekbe. Mindazonáltal, minthogy nagyarányú recens kutatással jár együtt, s kiindulása is az volt, hogy a recens anyagot magyarázza a múltból, itt kell megemlítenünk.

Távolabbi múltba vezeti vissza kutatásait Gáborján Alice, Kresz Mária és Csilléry Klára, aki viseleti, kerámiai és bútortörténeti kutatásait nagy művelődéstörténeti és művészet-

történeti anyaggal egészíti ki, mégpedig európai és más világrészekből való anyaggal, sőt régészeti leletekkel is. Itt a komplex jelleget még fokozza, hogy eljárás technikai és anyagvizsgálatokkal is kiegészítik kutatásaikat. Ezen az úton honfoglalás előtti és török kori keleti elemek, középkori európai, főúri, polgári és paraszti műveltségi hagyományok, a feudális kor máig továbbélő elemei, munkamódszerei és munkamegosztása válik világossá. Vargyas pedig ballada-összehasonlításainak eredményeit középkori ballada-adatokkal, feljegyzésekkel, valamint a középkori parasztságra vonatkozó más történeti eredményekkel kiegészítve igyekszik meghatározni a műfaj korát és társadalmi fejlődéséhez kapcsolni kialakulását. S Manga kandidátusi értekezésének csak címe is elárulja történeti célkitűzését: A dunántúli pásztorművészet másfél százada. Hogy mennyire élő igény a recens néprajzi anyag elmélyítése történeti forrásanyaggal, mutatják a rendszeres forrásközlések: a „Történeti Néprajzi Füzetek” és a Néprajzi Közlemények állandó rovata, a „Történeti adatok”.

d) Az utolsó pont a „sui generis” történeti módszer alkalmazását jelenti a néprajzban: a messzebbi múlt egy történeti korszakának népi műveltségét megrajzolni a korszakra vonatkozó forrásokból, önálló történeti kutatással, függetlenül a recens anyagtól. Itt Belényesi Márta középkori kutatásaira és munkaközössége által feltárt 13–15. (16.) századi anyagra hivatkozhatunk, ami egész Európában egyetlen példa nagyméretű történeti-néprajzi kutatásra. Ő az okleveles anyagban rejlő néprajzi vonatkozások kijegyzeteléséből, az elbeszélő források (krónikák, legendák) felhasználható helyeiből és a korabeli ábrázolásokból, valamint a régészeti-ásatási anyagból, tehát a korszak saját dokumentumaiból állapítja meg a paraszti társadalom egykorú állapotát, s ezt a kész képet állítja a mai, recens vizsgálatokból származó kép mellé; vagyis itt az összehasonlítás már csak második fázis, a kész kép *után* következik, illetve fordított sorrendű: a középkori anyagból indul ki, és teszi melléje az újkorit.

Többször fölmerült kartársaink körében az a kérdés, mennyiben nevezhető mindez néprajznak. Itt az ideje, hogy szembenézzünk ezzel a kérdéssel is és végre elméletileg tisztázzuk a fogalmakat s ezáltal a néprajzban uralkodó elképzeléseket.

Eldönti a kérdést már maga az a tény, hogy ennek az anyagnak feltárásához és feldolgozásához szükséges a magyar és európai recens néprajzi anyag és a rávonatkozó néprajzi irodalom ismerete, tehát *néprajzi anyagismeret és iskolázottság*. Hiszen itt nem közvetlen források állnak rendelkezésünkre, amelyek valamely néprajzi jelenséget írnak le, hanem közvetett források, ahol más a tartalom – egy hatalmaskodási eset leírása, egy határjárás birtokadományozáskor, vagy egy legendarészlet, ahol mellékesen említenek egy munkaeszközt vagy házrészletet stb. –, s ezeket nemcsak értékelni, de már meglátni is és megérteni a benne rejlő néprajzi vonatkozás mibenlétét csak az képes, aki ismeri a „jelen” néprajzi jelenségeit, amit parasztságunk körében még láthatunk, vagy más népeknél, leírásokból ismertünk. Tehát a „recens anyagból való kiindulás” közvetve itt is megvan, csak nem egy művelési vagy hagyományág részletekbe menő vizsgálatában, hanem az egész néprajzi anyag alapos ismeretében.

Fontosabb ennél is, hogy az az anyag, amelyet ez a vizsgálat feltár, *néprajzi anyag*, azonos azzal, amit a mai néprajz is vizsgál, csak olyan korból, amelyből nem rendelkezünk *közvetlen megfigyeléssel*, összefüggően leírt, szakszerű néprajzi adatokkal. Azonban az, hogy valamit vizsgáltak-e már egy korban vagy nem, nem jelenthet egy tudomány szak számára kritériumot arra, hozzátartozik-e vagy sem. Thessedik Sámuel vagy Bél Mátyás leírásait senki sem óhajtja kirekeszteni a néprajz anyagából, bár nem voltak szakemberei tudományunknak, de mégis összefüggően írták le a korukban látott népeletet. Ha történetesen egy évszázaddal vagy ötten korábban akadt volna egy Bél Mátyás, ak-

kor ugyanez az anyag néprajz volna, az akkori népelet ezzel válnék tudományunk tárgyává? S ha Bél Mátyás, Thessedik száz évvel később születik, akkor az a korszak, amit most leírtak, de akkor nem írtak volna le, nem számítana tudományunk tárgyának? Mert akkor csak közvetett úton, más források kielemezésével juthatnánk bizonyos ismeretek birtokába felőle?*

Vizsgálatunk tárgya a kultúráknak egy bizonyos fajtája. Ezt korábbi fejlődési fokáról jól ismerjük „recens leírások” alapján, mivel azon a fokon élő népek még ma is találhatóak: kora-feudális paraszttársadalmak ázsiai, afrikai népeknél. Legmagasabb fejlődési fokát is jól ismerjük: a magunk európai, magyar parasztságát. Egyedül a közbeeső stádium tűnik el szemünk elől: ezeknek a parasztkultúráknak az európai középkor és újkor folyamán megtett fejlődése az uralkodó osztályok hirtelen magasba szökő, írásos, majd technikai kultúrája alatt. Tehát elejét és végét látjuk, csak közepét nem, amire akkor még nem volt megfigyelő, ma pedig már nem maradt élő példa. A fejlődésnek pont ez a közepe nem volna tehát tárgya a néprajzi vizsgálatnak? Ha egy patak eredetétől kezdve jól látható, aztán bűvópataként eltűnik a hegyek gyomrában, majd újra feltör és tanulmányozható: nem ugyanaz-e mint vizsgálati tárgy, ha közben, földalatti szakaszaira csak más módszerű, közvetett, geofizikai, hangvisszaverődési stb. eljárásokkal tudunk adatokat szerezni?

Egy más ellenvetés a módszerre vonatkozik. Nem tagadható ugyan, hogy az anyag néprajzi természetű, de ez más tudományokkal szemben is fennáll: pl. a régészettel szemben; az is legtöbbször olyan kultúrákkal foglalkozik, mint a néprajz, mégis külön tudomány. Mert a néprajz olyan kultúrákat vizsgál, amelyek még élnek, s anyaguk közvetlenül szemlélhető, a régészet viszont kihaltakkal vagy élő népek történeti korai-val, amelyeknek anyaga a földben van, és más forrással alig rendelkezünk róluk. Vagyis a *módszer* különíti el a két tudományt, amellyel adatokat szerez az egyes kultúrákra vonatkozóan; ugyanígy állunk a történettudománnyal szemben is, amikor anyagunk közös, de módszerünk különböző.

Csak hogy ezt a különbséget vesszük ma már legkevésbé komolyan. Az egész angol-szász világ egy tudománynak veszi az „anthropology”-t, amibe egyaránt beletartozik a régészet, néprajz és embertan. S a szovjet gyakorlatban is egyre jobban összefolyik a háromnak határa, ha még egyelőre külön név alatt tartják is nyilván őket. Világos, hogy a közös anyag s a közös problémák nagyobb összetartó erőt jelentenek, mint amennyire elválasztó erő a feltárás módszerének és a hozzá szükséges iskolázottságnak különbsége. Ma, a komplex kutatásra törekvő korban az iskolázottság egyoldalúsága már senkinek sem jelent akadályt, mindenfelé igyekszünk túlemelkedni rajta, hogy a problémákat ne egy határig, hanem messze azon túl követhessük.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a sui generis történeti-néprajzi kutatás anyagában teljesen néprajz, módszerében pedig felerészben az, felerészben történettudomány, ennyiben tehát komplex kutatás, a néprajznak egy más tudománnyal kiegészített, meghosszabbított ága. Különbsége az előbb tárgyalt kategóriákkal szemben csak abban van, hogy nem a mából indul ki, hanem egy régi korból, pl. a középkorból; a középkor paraszti kultúrájának együttesét ragadja meg a rendelkezésre álló adatokból, s csak azután hasonlítja össze a maival, vagy állítja elélnk, hogy összehasonlíthassuk a kettőt egymással.

Igaz, hogy az így nyert anyag nem adhat olyan aprólékos és teljes ismeretet, mint a recens állapotok közvetlen szemlélete, különösen egy-egy részletének speciális feldolgozása. De a népkultúrát és a népi társadalmat meghatározó termelésben és annak

* Ilyen vélemény is elhangzott a jelen szöveg előadásakor Morvay Péter felszólalásában, aki szerint a 17. századig visszamenőleg néprajzi anyagnak számít a történeti anyag felhasználása, azon túl már nem.

szintjét leginkább tükröző jelenségekben – mint a település, ház, házbelső, táplálkozás, a viselet feltűnőbb és általánosabb elemei, bizonyos családszervezeti és munkaszervezeti jelenségek és egyes szokások – megadja az átfogó és jellemző képet egy korszakban, s a változást meg tudja állapítani bizonyos korokban ezekben a jelenségekben, ami lényegében a népi társadalom átalakulását, fejlődését jelenti. Vagyis talán nem adja meg a guzsalyformák vagy a kenyérsütés minden apró részletét és vidékenkénti különbségeit; de látjuk a nagyobb korszakok termelési-társadalmi-kulturális szerkezetét a maguk egészében, látjuk, mikor, miben változik ez az egész, kialakulnak a fejlődés nagy csomópontjai, és meg tudjuk állapítani, hogy a mai népkultúra nagy tömböket őriz a fejlődésnek ezekről a csomópontjairól, elsősorban a 14–15. századi fejlettség eredményeiből – kaszával aratás, sarokra rendezett házbelső stb. –, másodsorban a 18. század, a második nagy fejlődési hullám eredményeiből – intenzív, tanyás gazdálkodás, új folklór kezdetei stb. Végeredményben pedig látjuk, hogy a „parasztkultúra” vagy „néphagyomány” fő meghatározó jegyeiben, legtöbb elemében a késő-feudális társadalom – akkor legfejlettebb – termékeinek maradványa. A fejlődés a tematikus kutatások szálain is többé-kevésbé kialakul, de a nagy szakaszok, az összefüggő kultúrák csak ilyen vizsgálatból rajzolódhatnak ki. Ez a kutatás elsősorban a nagy egész, a népi kultúra *összképe* számára elhatározó jelentőségű. Ebből állapíthatjuk meg, hol vannak a fejlődés élén járó területek, s hol rekedtek meg az előző „fejlettség” állapotában vagy még az *előtti* fejlődés színvonalán, hol nem érték el még a késő-középkor vívmányait sem (pl. a kaszás aratást Szatmár megye délkeleti csücskében még a 19. század fordulóján sem). Ezért iktattuk bele a néprajz nagy, központi tervébe, az új Magyarország Néprajzába a középkorvégi és 18. századi „keresztmetszeteket”, melyek mai néprajzunk értelmezésére s az egykori fejlődés érzékeltetésére a legalkalmasabbak és legfontosabbak.

De van jelentősége a részletkutatások számára is. Magam példájából indulok ki, akinek ballada-kutatásaihoz is nyújtott segítséget ezeknek a „keresztmetszeteknek” megismerése. A ballada történeti adatai és összehasonlító eredményei arra mutatnak, hogy a 14. századnál előbb alig létezett ez a műfaj. Attól kezdve azonban igen, amikor is hirtelen kivirágzott Európa belső, fejlett területein, felváltva a hősepikát és más epikai műfajokat, amelyekhez képest „polgárosultabbnak” mutatkozik. Mindebből kínálkozott a magyarázat, hogy ahhoz a 14–15. századi fejlődéshez kapcsoljuk, amely új termelési módok elterjedésével nagyobb jóléthez, kulturális igényekhez, életszemlélethez juttatta a fejlettebb vidékek parasztságát – amit Belényesy Márta ebben a korban megállapított. E példából is világos, hogy a központi problémák helyes megoldása kihat a részletek megoldására is.

Eddig azokat a kutatási *módokat* tárgyaltuk, amelyek történeti eredményre vezethetnek, lássuk most az *eredmények* lehetőségeit, milyen fajtái lehetnek a néprajzban elérhető történeti következtetéseknek.

a) *Relatív kronológia.* Megállapíthatjuk bizonyos jelenségek egymásutánját, bizonyos kulturális rétegek egymásrarakódását anélkül, hogy tudnánk, mikor történt ez az egymásrarétegződés. Egyelőre ilyenek Földesnek a kárpáti pásztorkultúrák egymásutánjára vonatkozó eredményei, ahol a pontos időmeghatározás talán a későbbiekben fog lehetővé válni. Különösen gyakori az effajta eredmény régészeti és összehasonlító kutatásokban természeti népekre vonatkozóan. Fontos eredmény azonban ez is, mert a fejlődés folyamatának megismeréséhez ez is eljuttat, s sokszor későbbi pontos datálás előfeltételeit teremti meg.

b) *Abszolút időmeghatározás.* Ez is lehet kétféle: hozzávetőleges és pontos, korhoz, évszámhoz kötött.

Az előbbire példa az olyan eredmény, ami *honfoglalás előtti* és *utáni* elemekre bont

valami jelenségcsoportot; pl. Diószegi sámánhit-elemei ilyenek, vagy a magam eredményei a balladából kielemezhető hősepikai részletekre nézve; honfoglalás *utáni* Vinczénél a dunántúli, antik hagyományú szőlőművelés átvétele a magyarság részéről, Szolnokynál a lenes jellegű kenderművelési eljárások átvétele a szlávoktól. Ez is igen sok tekintetben ad felvilágosítást; egy honfoglalás előtti elem pl. csak a nomád-feudális kor terméke lehet, s a középkori, európai, feudális parasztkultúrában, legalábbis annak későbbi századaiban csak mint társadalmi talajt vesztett csökevény élhetett tovább. A honfoglalás *utáni* meghatározás, ha az itt talált népektől való átvételre vonatkozik, mint a fent idézettek, elég pontosan meghatározza a kialakulás idejét a honfoglalást követő néhány generációban, csak akkor bizonytalanabb, ha az azóta fennálló érintkezések folyamán is bármikor lehetséges, mint pl. a néphit szláv elemei, Jankó halászati megállapításaiban a német elemek stb.

A pontos datálásra is nyújtanak példát múzeumi kartársaink dolgozatai. Takács dohánytermesztésünk nagyarányú kifejlődését a 17. században állapítja meg a termelésre vonatkozó bő forrásokból, Vargyas balladáink kialakulását az Anjou-korra teszi összehasonlító eredmények alapján, Gáborján Alice bizonyos nyugati viselet-elemek feltűnését századokhoz tudja kötni művelődéstörténeti adatok alapján. Ennél pontosabb, egy-egy évhez kötött eredmény is lehetséges népköltészeti szövegek, különösen újkoriak meghatározásában. Itt azonban egy módszertani követelményre fel kell hívni a figyelmet: a népköltési termékek a variálódás során sok olyan részletemet vehetnek fel magukba, amelyek az időmeghatározásban tévútra vezethetnek. Így pl. Kerekes Izsák balladánkat a kuruckorban keletkezett szövegnek tartották, mert a szebeni ráccokat emlegetik benne ellenség gyanánt. Újabbban kiderült, hogy olyan epikus mag képezi tartalmát, ami szibériai török és obiugor népek epikájában is feltűnik, Európában pedig, különösen balladában ismeretlen, tehát honfoglalás előtti műveltségi elemünk. A korábbi időmeghatározás tehát csak egy késői „aktualizálásnak” idejére vonatkozik nem az egész költeményre. Ugyanígy ismeretesek Solymossy ballada-meghatározásai a nevek alapján: *Kádár* Kata, *Kőműves* Kelemen, *Molnár* Anna, *Kerekes* Izsák abból az időből származik, amikor az addig csak keresztnévvel emlegetett parasztlakosok kezdtek családnévet is kapni, elsősorban mesterségneveket, Solymossy szerint tehát a 17. században. Tudni kell azonban, hogy a nevek a legváltozékonyabb elemei a népköltészeti alkotásoknak, de még a fentiek is, pl. a Kőműves Kelemen nem egy változatban fordítva szerepel: Kelemen kőmies, mutatva, hogy a mai forma csak egyszerű változtatása egy régebbinek. Semmi biztosíték sincs tehát arra, hogy nem voltak-e meg balladáink korábban más nevekké vagy más névadási formákkal. Az ellenkezőjét, hogy tudniillik megvoltak több századdal előbb is, ma már tudjuk. Az időmeghatározásnak tehát nem a részre kell vonatkoznia, hanem az *egészre*, mert a kettő nem ugyanaz és nem okvetlen ugyanabból az időből származik. Népköltészeti alkotásoknál legfontosabb a *műfaj* kialakulásának és virágzásának megállapítása; de legalábbis egy-egy egész szöveg keletkezését kell időhöz kötnünk, nem egy-egy névét vagy részletét.

Természetesen minden munkában, minden anyagban más-más kritériumok szolgálnak időhatározóul: egyszer forrásadatok, máskor összehasonlító eredmények, harmadszor technikai elemek; de azt, hogy az összehasonlító eredmények milyen módon értékelhetők történeti összefüggések, időpontok megállapítására, azt mindenkinek magának kell a konkrét körülmények szerint másként megállapítania.

c) *Beleillesztés a fejlődési folyamatba.* Ez a történeti kutatás végső célja, s fontosabb, mint egy-egy elem évszámmal való pontos ellátása. Akkor tudunk meg valami lényegeset egy-egy jelenségről, amikor azt tudjuk, milyen fejlődési fokot képvisel, a fejlődés

mely szakaszába illeszthető bele, illetve mely szakaszából származik. Fontosabb tudnom az új népdalstílusról, hogy a parasztság újkori polgárosodásának terméke, mint azt eldönteni, hogy valóban 1860–90 közt alakult-e ki, vagy már az 1800-as évek elejétől kezd kialakulni. Hiszen ez az újabb polgárosodás a paraszti termelés fokozatos kapitalizálódása nyomán már a 18. század elejétől jelentkezik, és egyre újabb folklór-jelenségekben fejeződik ki: előbb a betyárköltészetben, majd az új díszítőművészetben, s végül a zenében. Többet jelent, ha egy dalszövegről megállapítom, hogy feudális viszonyok tükrözése, anélkül, hogy keletkezése korát akár hozzátételegesen is meg tudnám adni, mint ha évre pontosan meg tudom mondani, mikor született meg egy szöveg, amely semmiféle fejlődési fokhoz sem köthető, tehát nem jellemző semmiféle korra.

Azt vehetné valaki ellenem, hogy az abszolút időpont mégis a legtöbbet jelenti, mert az a fejlődés fokát is meghatározza. Ez azonban egyáltalán nincs így. Ugyanaz az abszolút időpont más-más fejlődési fokot jelenthet más-más helyen, más-más műveltségi jelenségben, más-más társadalmi rétegben – még olyan szűk és viszonylag egységes műveltségi területen is, mint a magyar nyelvterület. 1900 például a népzeneben mást jelent az Alföldön – az új stílus virágzását – és mást a Székelyföldön – nagy általánosságban a régi stílus uralmát az újnak még csak kezdődő terjeszkedésével – s mást Moldvában – a régi kizárólagos uralmát az újnak még nyomai nélkül is. Ugyanez az időpont földművelésben jelenti az Alföldön pl. a kaszával aratás 4–5 évszázados hagyományát, az Ecsedi Láp környékén és Erdélyben a sarlós aratást. De egy falu társadalmán belül is ez a helyzet. Áj számára 1940 öltözködésben jelentette a népviselet hiányát, nagyobb gazdákon esetleg bőrkabátot, termelésben igen sok vetőgépet, ugyanakkor zenefolklórban a régi, hagyományos zenei formák uralmát, amit sok polgári hatás keresztezett. S ugyanott a nagygazdáknál ez az időpont a dalolási hagyománytól való tudatos elzárkózást jelentette, a napszámosoknál annak virágzását, s csak a falu átlagképében, lakossága zömében az említett, polgári hatásokkal kevert régi hagyományt. Az abszolút időpont megállapítása tehát nem jelenti egyszersmind és egyértelműen a fejlődési fok megállapítását is. Különösen így lehet bizonyos régészeti feltárásokban, primitív népekre vonatkozóan, ahol az esetleges pontos datálás, pl. más népektől származó pénzek stb. alapján lehetséges, ugyanakkor az anyag egyoldalú és hiányos volta nem engedi meg az illető nép fejlődési állapotának meghatározását világosan és a maga teljességében.

Viszont, ha a fejlődés megfelelő pontjára is be tudjuk illeszteni a tárgyalt jelenséget, egyszersmind meg is tudjuk határozni a pontos abszolút időpontot is, ez a legtöbb, amit történeti szempontból tehetünk; ezzel megoldottunk minden kérdést, amire ezen a téren törekednünk lehet.

Összegezve az elmondottakat a következőket szögezhetjük le a *miért* és *hogyan* kérdésre feleletül. Azért történeti tudomány a néprajz, mert a fejlődés egyes állomásait írja le az őstársadalmaktól kezdve az európai parasztságig, a fejlődés törvényszerűségeit alapítja meg, a jelenségeket fejlődési sorba állítja, a történeti fejlődési folyamatot egyes fokozataihoz köti, s mert a recens jelenségekben is látja a fejlődési folyamatot – a múlt maradványát és az átalakulást. Ezeket a célokat leíró vizsgálattal, összehasonlító kutatással, e kettőt történeti forrásokkal kiegészítve és végül tisztán történeti forrásokból kiindulva valósíthatja meg. Ezeket a célokat a mai néprajzi kutatók nagy része vallja, s mint az idézett példák tanúsítják, meg is valósítja a különböző lehetséges módok mindegyikében. Aki pedig nem teszi, vagy nem akarja, az sem változtathatja meg a néprajz történeti jellegét, mert az ő történetileg nem értékelt anyagát mások fogják majd erre az értékelésre felhasználni; tehát csak a téglahordás munkájára vállalkozik az illető, vagy csak arra képes, a tervezésre, az épület felrakására már nem. A túlnyomó nagy rész azonban vi-

lágosan látja, hogy a recens jelenség, a mai állapot milyen történeti kategóriák terméke; a témánk túlnyomó részét képviselő parasztkultúráról tudja, hogy nagy vonásaiban a későfeudális társadalom maradványa; ennek fejlődését kívánja megállapítani, okait, törvényszerűségeit feltárni, etnogenezist kutatni, s a társadalom fejlődését, művelődéstörténetét megrajzolni.

A jelen tanulmánynak nem is volt más célja, mint ezt a sok munkában jelentkező, közös törekvést elméletileg összegezni, hogy a tudatosítás révén a munkák még jobba váljanak, a szemlélet pedig általánossá az egész magyar néprajzi kutatásban.

A SZÖVEGBEN EMLÍTETT MÚZEUMI DOLGOZÓK TÖRTÉNETI VONATKOZÁSÚ MUNKÁSSÁGA*

- Belényesy Márta*: Mezőgazdasági termelés Magyarországon a 14–15. században. Előkészületben.
Ebből megjelent:
Halászatunk a 14. században. Ethn. 1953.
A földművelés fejlődésének alapvető kérdései a 14. században. Ethn. 1954–55.
Szőlő- és gyümölcsstermesztésünk a 14. században. NÉ 1956.
A földművelés Magyarországon a 14. században. Századok, 1956. Németül: Acta Ethn. 1957.
Állattartás a 14. században Magyarországon. NÉ 1956.
Néhány szó az erdő- és szántóváltó gazdálkodás magyarországi formájáról. Agrártört. Szle 1957.
A permanens földhasználat és a két- és háromnyomásos rendszer kialakulása a középkorban Magyarországon. Ethn. 1960. Franciául: Kwartalnik Historii Kultury Materialnej, Ergon, II. ROK 1960. számában.
Viehztucht und Hirtenwesen in 14–15. Jh. in Ungarn. Sajtó alatt a „Viehztucht und Hirtenleben in Ostmitteleuropa” c. kötetben.
Belényesy Márta: Adatok a tanyakialakulás kérdéséhez. Bp. 1948.
Belényesy Márta: Beszámoló az Orsz. Történeti Múzeum „Anyagi kultúra a 15–16. században” kutató munkaközösség célkitűzéseiről és munkájáról. Ethn. 1952.
Belényesy Márta: Beszámoló az „Anyagi kultúránk a 15. században” c. munkaközösség 1952–54. évi munkájáról. Ethn. 1954.
Belényesy Márta: Le serment sur la terre au Moyen Age et ses traditions postérieures en Hongrie. Acta Ethn. 1955.
Belényesy Márta: Az erdei irtások parlaggazdálkodása. Adattári Ért. 1955.
Belényesy Márta: A régi szántóközösségek emléke. Uo.
Belényesy Márta: Andaten zum Zwei- und Dreifeldwirtschaft im mittelalterlichen Ungarn. Acta Ethn. 1956.
Belényesy Márta: Hozzászólás D. Stránská Česky Lid-ben megjelent cikkéhez. Ethn. 1956.
Belényesy Márta: Brandfeldbau in Ungarn. Archeol. und Ethnol. Forschungen, 1956. Berlin.
Belényesy Márta: Beszámoló az „Anyagi kultúránk a 15. században” kutató munkaközösség elmúlt négy évéről. Agrártört. Szle 1956/4.
Belényesy Márta: Három 15–16. századi irat mezőgazdaságtörténeti vonatkozásai. Agrártört. Szle, 1956.
Belényesy Márta: A középkori agrártörténet kutatási módszereiről. Bp. 1957.
Belényesy Márta: A ló becse a középkorban. Ethn. 1957.
Belényesy Márta: Szolnok–Doboka, Alsó-Fehér, Kolozs megyében szokásos talajmegmunkálás a 14. században. Ethn. 1957.
Belényesy Márta: Kerített falutípus és határhasználat kapcsolata néhány zalai irtásos falunál. Ethn 1958.
Belényesy Márta: Egy főúri étrend a 16. században és annak néprajzi párhuzamai. NÉ 1958.
Belényesy Márta: Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél. Bp. 1958.

* Nem soroltuk fel a „Történeti Néprajzi Füzetek” és a Néprajzi Közlemények „Történeti adatok” rovatában közölt anyagot.

Belényesy Márta: Beszámoló az MTA Agrártörténeti Bizottságának megalakulásáról és terveiről. Ethn. 1959.

Belényesy Márta: Über die mittelalterlichen Forschungen in der ungarischen Ethnographie. Acta Ethn. 1960.

Belényesy Márta: A magyarság anyagi kultúrája a 15. században. Lexikális feldolgozás. Előkészületben.

Belényesy Márta: A Néprajzi Múzeum Történeti Archívuma. Népünk fejlődésének jellegzetes szakaszaira vonatkozóan gyűjt adatokat az anyagi, társadalmi és szellemi kultúra területéről. (Közel 10 000 lap) Folyamatos munka.

Csilléry Klára: Az ácsolt láda. A MTA II. Oszt. Közleményei, 1951. Franciául: Acta Ethn. 1950.

Csilléry Klára: Vázlatok Tiszaigari népi lakáskultúrájából. Ethn. 1952.

Csilléry Klára: A Néprajzi Múzeum új szerzeménye: a kercaszomori ácsolt ág. NÉ 1954.

Csilléry Klára: Predbežné poznámky k spracovaniu ľudového drevárstva na slovenskej dedine Szuahahuta (Mad'arsko). Slovenský národopis, 1955.

Csilléry Klára: Új emberábrázolásos ácsolt láda a Néprajzi Múzeumban. NÉ 1957.

Csilléry Klára: L'art populaire en Hongrie. (Fél Edittel és Hofer Tamással közösen.) Bp. 1958. Németül és oroszul is.

Csilléry Klára: Rövidderékű női ing és hozzávaló pendel Faddról. NÉ 1958.

Csilléry Klára: Adalékok az asztal történetéhez. Népr. Közl. 1958.

Diószegi Vilmos: Uráli halnevek mandzsú-tunguz kapcsolatai. MNy 1947.

Diószegi Vilmos: A viaskodó táltosbika és a sámán állatalakú étletleke. Ethn. 1952.

Diószegi Vilmos: Le problème de l'ethnogenèse des Samaghirs. Acta Orientalia, 1953.

Diószegi Vilmos: A honfoglaló magyar nép hitvilága („ösvallásunk”) kutatásának módszertani kérdései. Ethn. 1954.

Diószegi Vilmos: A magyarság eredetének kérdéséhez. Ethn. 1954.

Diószegi Vilmos: Golovnoj ubor nanajszkih (golydszkih) samanov. NÉ 1955.

Diószegi Vilmos: A nanajok (goldok) hármas fokozatú amulettjei. NÉ 1957.

Diószegi Vilmos: A sámánhit emlékei a magyar népi műveltségben. Bp. 1958.

Diószegi Vilmos: Die Typen und interethnischen Beziehungen der Schamanentrommeln bei den Selkupen (Ostjak-Samojeden). Acta Ethn. 1960.

Diószegi Vilmos: Uráli párhuzamok táltosaink „felesleges csont” képzetéhez. Ethn. 1960.

Földes László: Etnikai rétegek a kárpáti pásztorkultúrában. Előkészületben. Ebből megjelent: A juh-tartás típusai és építményei a Kárpát-medencében. Népr. Közl. 1957/1–2. Rideg lótarítás a szé-kelyeknél. Népr. Közl. 1958/1–2.

Gáborján Alice: A szőlőhódoltságkori ásatási lábbelianyag magyar viselettörténeti vonatkozásai. Ethn. 1957.

Gáborján Alice: Két magyar hosszúszerű lábbelitípus viselettörténeti elemzése. NÉ 1958.

Gáborján Alice: A Néprajzi Múzeum lábbeligyűjteménye. I. Csizmák. NÉ 1959.

Gáborján Alice: Győri lábbelialakú kerámiaedény. Arrabona, 1960.

Gáborján Alice: A budavári középkori ásatási lábbelianyag néprajzi vonatkozásai. Előkészületben.

Hoffer Tamás: 18. századi méhésztudományok. Ethn. 1951.

Hoffer Tamás: Dél-Dunántúli településformáinak történetéhez. Ethn. 1955.

Hoffer Tamás: Hajdúböszörményi földművesek karámja. Ethn. 1956.

Hoffer Tamás: Vadfogó vermek a töröknek hódolt Baranyában. Ethn. 1957.

Hoffer Tamás: Jobbágy hagyatéki leltárak és becslés a keszthelyi Fesztetics-uradalomból. Agrártört. Szle, 1957.

Hoffer Tamás: Csűrök és istállók a falun kívül. Ethn. 1957.

Hoffer Tamás: L'art populaire en Hongrie. Bp. 1958. (Fél E-vel és Csilléry K-val együtt.) Németül, oroszul is.

Hoffer Tamás: A magyar kertés települések elterjedésének és típusainak kérdéséhez. Műveltség és Hagyomány, 1960.

Kodolányi János: Egy 18. századi népviseleti ábrázolás. A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, 1957.

Kodolányi János: Problémák az ormánysági etnikai csoport körülhatárolásában. NÉ 1958.

Kodolányi János: A temetők, temetkezések rendjének szabályozása a 18. században. Népr. Közl. 1959.

Kresz Mária: Évszámok hódmezővásárhelyi cserépedények a Néprajzi Múzeumban. NÉ 1954.

Kresz Mária: Magyar parasztviselet (1820–1867). Bp. 1956. Németül is.

Kresz Mária: Fazekas, korsós, tálak. Ethn. 1960.

Manga János: A dunántúli pásztorművészet másfél százada. Kézirat.

Morvay Péter: Az Ecsedi Láp egykori állattartása és pásztorelete. Ethn. 1940.

Morvay Péter: A templomkertben, temetőben és halotti toron táncolás... Ethn. 1951.

Morvay Péter: Verbunktáncaink kialakulása. Lásd Lugossy E.: 39 verbunktánc. Bp. 1954.

Morvay Péter: Történeti néprajzi adatok a kiskunhalasi levéltárból. NÉ 1955.

Morvay Péter: A pásztortánc színpadi pályafutásának kezdete. Táncművészeti Ért. 1956.

Morvay Péter: Az egykori verbuválás és népi táncaink ismeretéhez. Népr. Közl. 1956.

Morvay Péter: A Jász-Kunság 18. századi táncéletéből. NÉ 1957.

Morvay Péter: A 18. századi nemesi ellenállási mozgalom hatása a táncéletre. Előkészületben.

Pesovár Ernő: Verbuválás a reformkori Vas megyében. Vasi Szle, 1960.

Szolnoky Lajos: A magyar népi kendermegmunkálás. Előkészületben. Ebből megjelent: Magyar kenderáztatási módok. NÉ 1959.

Takács Lajos: A dohánytermesztés Magyarországon. Előkészületben. Ebből megjelent: A Tolna megyei dohánytermesztés kibontakozásának kérdéséhez. Ethn. 1954.

Egy eddig ismeretlen dohányművelési eszköz. NÉ 1958.

A dohánytermesztés kibontakozása a jobbágykorban a nyomásos gazdálkodású területeken. Ethn. 1959.

A jobbágykori terhek és a dohánytermesztés Kapuvár környékén. Soproni Szle. 1960.

„A rendes pipázás privilégiumjai...” Ethn. 1954.

Vargyas Lajos: Áj falu zenei élete. Bp. 1940.

Vargyas Lajos: Das Musikleben im ungarischen Dorf und die Methoden seiner Erforschung. Deutsches Jahrb. f. Volkskunde, 1957.

Vargyas Lajos: Kutatások a népballada középkori történetében. I. Francia eredetű réteg balladáinkban. Ethn. 1960. II. A honfoglalás-kori hősepika továbbélése balladáinkban. Ethn. 1960. III. A Kőműves Kelemen eredete. NÉ 1959. Németül: Acta Ethn. 1960. IV. Műfaji és történeti tanulságok. Előkészületben.

Vargyas Lajos: Hagyomány és kultúra. Társadalomtudomány, 1943.

Vargyas Lajos: A magyarság néprajzi kapcsolatai a Szovjetunióban élő népekkel. Lásd: A Szovjetunió. Bp. 1946.

Vargyas Lajos: Mimos-elemek a magyar betlehemes játékokban. Antiquitas Hungarica, 1948.

Vargyas Lajos: Les mélodies des jeux hongrois de Noël. Folia Ethn. 1950.

Vargyas Lajos: A legrégebbi eredeti magyar vers. It 1950.

Vargyas Lajos: A magyar vers ritmusa. Bp. 1952.

Vargyas Lajos: Ugor réteg a magyar népzeneben. Lásd Kodály-émlékkönyv. 1953. Oroszul és németül, első része: Acta Ethn. 1950.

Vargyas Lajos: Francia párhuzam regösénekeinkhez. Népr. Közl. 1957.

Vincze István: Magyar szőlőmetszőkések és metszsmódok. NÉ 1957. Németül: Acta Ethn. 1958.

Vincze István: Magyar borsajtók. Ethn. 1958. Németül: Acta Ethn. 1959.

Vincze István: Magyar borpincék. NÉ 1958. Németül: Acta Ethn. 1960.

Vincze István: A borfeldolgozás módjai és eszközei, különös tekintettel a borsodi Hegyközre. Ethn. 1960.

Vincze István: A szőlő művelése és eszközei, különös tekintettel a borsodi Hegyközre. Népr. Közl. 1960. Sajtó alatt.

Vincze István: A szőlőhegy birtoklása és a szőlőhegy rendje, különös tekintettel a borsodi Hegyközre. Népr. Közl. 1961. Sajtó alatt.